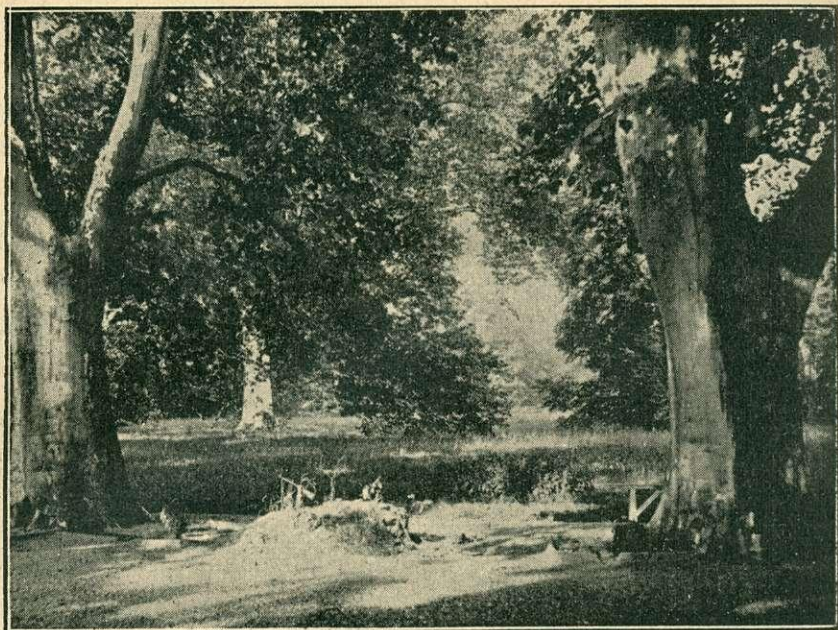

A sárvári kertészker

írta: Scherg Károly.

Kaán Károly „Természetvédelem és természeti emlékek” című kiváló műve megemlékezik Ferenc bajor kir. herceg tulajdonát képező sárvári kertjéről is, melyben nemrég dült ki az ország legnagyobb tölgye. Miután Takács Sándor „A sárvári kert a XVI. században („Vasvármegye” 1929 márc. 5.) és „A XVI. század legszebb kertje” („Budapesti Hírlap” 1926 nov. 13.) című cikkei és egy ismeretlen időből való kimutatás a sárvári kert fáiról és azok ültetési idejéről akadt a kezembe és Sárvár története tanulmányozása közben is több forrásmunkában találtam a sárvári kertről feljegyzést, érdemesnek tartom mérési adataimmal és fényképeimmel felszerelve közreadni a sárvári park, az úgynevezett kertészker ismertetését.

A folytonos harcok dacára a XVI. században a kertészker volt a magyar urak egyik legkedvesebb foglalkozása. Minden nemzet nagy munkában tárja a világ elé kertészetének történetét, csak a magyar kertekről nem esik sehol szó. Pedig levéltáraink gazdag anyagot tartalmaznak, mely bizonyítja, hogy a XVI. században a kertészker bizonyos ágaiban nemcsak hogy nem állottunk hátrább a nyugati népeknél, hanem sok tekintetben felül is múltuk azokat. A legkiválóbb török gyümölcsöket a mi közvetítésünk útján ismerte meg a nyugat. Mária királyné, II. Lajos özvegye még Belgiumba is tőlünk vitet oltóágot. Az 1551-ik év január 6-án pl. Oláh Miklós érsek külön futárral küldi levelét Sárvárra, melyben Nádasdytól — Mária királyné számára — alma, körte, barack és szilva oltóágakat kér azzal a megjegyzéssel, hogy Nádasdy az ágakra a neveket is ráírassa. (Orsz. Levéltár, Nádasdy lev.) 1555 június havában Nádasdy Tamás a gondokkal küzködő Oláh Miklós érseket a kertjébe hívja, hol az ember felfrissül, a gondjai elülnek, szomorú lelke fölvidül, a munkára kedvet kap s szíve, lelke ezernyi örömmel telik meg. (Takács S.) 1555. évben Török György alma, Makária, Zelenakörte és muskotályalma csemetéket küldet Nádasdy sárvári kert-

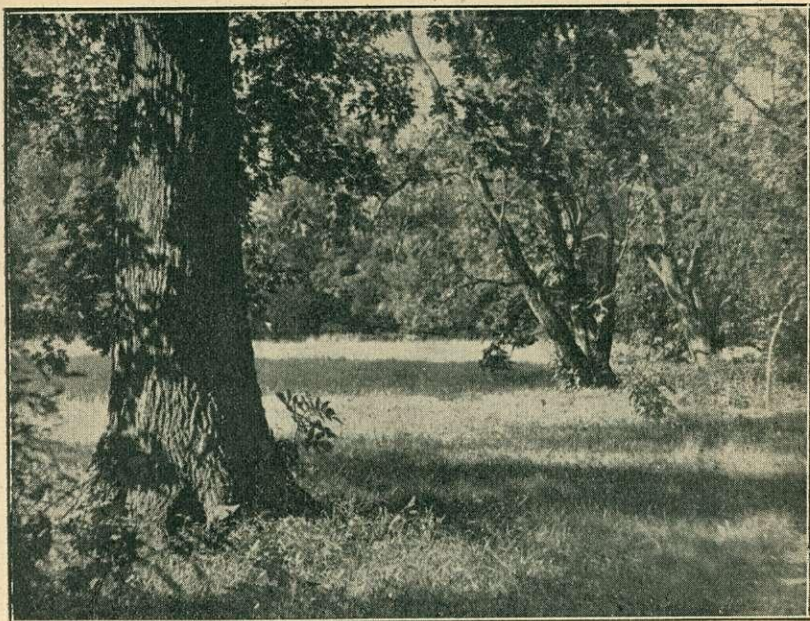
Az 1813-ban három főherceg által ültetett, ma 3,0—2,87—3,46 méter kerületű három platán a sárvári kertészkerthben. Alatta a kis Rasso herceg gémeskútas játszóhelye (73. szám).

Felvette Scherg K.

jéből. 1558. évben Széchy Margit kért tőle oltóágot. Bornemissza Pál nyitrai püspök pedig Nádasdynét kérte, hogy küldene neki legnemesebb fajú gyümölcsfaoltványokat.

1556-ban Miksa király udvarával és sok külföldi herceggel Győrött táborozva, Nádasdy Tamásné mindenféle gyümölccsel lepte meg. Ádám deák, aki a gyümölcsöt vitte, azt írta azután asszonyának, hogy az urak elragadtatással nézték a pompás gyümölcsöt. A ferrarai herceg a maga részét mindjárt elvitte. A király „az gyümölcsnek felét ünümaga bévitte házában, úgy nézte s dícsérte, hogy szép gyümölcs”. Harrach gróf még kijelenté, „hogy sem Magyarországból, sem másnemű országból nem kél olyan nemes gyümölcs, mint te nagyságotól, oly igen jó major legyen te nagyságod”. (Nádasdy lev. Orsz. Levélt.)

Nádasdy Tamás és szomszédja Batthyány is küldözgeti a nemes oltványokat Bécsbe az udvarnak. Ugyanezt teszi Nádasdyné is (férje halála után). Az 1568-ik év november 18-án írja

A 1830-ban ültetett *Quercus coccinea* ma 2,74 méter átmérővel a sárvári kertészkertben (66. szám).

Felvette Scherg K.

például a fia Bécsből: „Parancsolá kegyelmed, hogy az fiatal fákat bémutassam őfelségének. Az te kegyelmed parancsolatja szerint mindjárt bévitem s az levelet megadám őfelségének.” (Nádasdy csal. lev.)

Valamivel később írja a fiatal Nádasdy édesatyjának: „Gróf Eck (Salm) uram által parancsolt énnékem őfelsége, hogy én szerezzek durancia barack fiatal fákat és Zelenka körtvély fákat, melyek két és három esztendősek, mely fákat Bécsbe kell küldeni ez mostani hónap utolsó napjára. Azért kegyelmed viselje gondját ennek.” (U. o. 1569 okt. 4. Bécs.)

I. Ferdinánd uralkodása alatt már valóságos versengés folyik az udvarnak való gyümölesküldés körül. A legkoraiabb, valamint a legfinomabb gyümölcs küldőjét kitüntette, úgy mondták, hogy elnyere a pályát. Ma már szinte hihetetlenül hangzik, hogy Nádasdyné a Dunántúlról május első napjaiban érett cseresnyét, zöldborsót stb. küld az udvarnak. Az 1549. évben Nádasdyné május havában káposztafejeket küld Frangepán Katalinnak, mire

A sárvári kertészkeret filiagoriája mellett lévő 1.55 méter kerületű
16 méter magas *Ginkgo biloba* (96. szám).

Felvette Scherg K.

ő ezt feleli: „Isto tompore capita caulium in isto regno nos vidisse nunquam.” (Nádasdy lev.)

Nádasdyné 1560-ban május 14-én küld cseresnyét a királynak. (U. o.)

1554. évben Nádasdy Tamás barackot kérvén a feleségétől az udvar számára, a többi között így írt neki: „Oly ember legyen, ki be tudja csinálni csöpübe. Valami asszonyt vagy leányt kellene küldened, ki látta volna tüled, mint csinálod be eféle gyümölcsöt! Mert ha megtöröd, be nem mutatom (t. i. az udvarnak). Azt is jól meglássák, hogy éretlen le ne szaggassák; mert ha éretlen-küldöd ide, úgy sem mutatom be.” (1544 aug. 8. Bécsből.) Az 1559

Az 1817-ben ültetett, ma 1.09 méter területű Taxus baccata a sárvári kertészkertben (57. szám). Felvette Scherg K.

január hó 9-én írja a nádorispán a feleségének: „Mikoron felküdöd az sóstejet és az dinnyeket, ugyanazon szekéren küld fel az Sennyey gyümölcsét is. De meghagyjad, hogy jól betakarják, hogy az hideg meg ne vegye és meg ne törödjék.” Ha a király, vagy a királyné valamelyik gyümölcsöt megszerette, annak egész termését öfelségének tartották. Nádasdy Tamás a birtokán külön szőlőt műveltett a királyné számára és ezt a királyné asszony szőlőjének hívta. Így nevezte el az egyik körtefajt is. Ő maga írja a feleségének: „Az királyné asszony körtvélye ugyanaz volt, az kiről írtál és elküldted.” Nádasdy Tamás 1558 június 12-én írja a feleségének: „Az pályát te nyerted királyné asszonynál az muskotálykörtvélyel. Légy érette az dinya pályáért is.”

Az 1842-ben ültetett, ma 1.92 méter területű Liriodendron tulipifera a sárvári kertészkerében Ferenc bajor kir. herceg és gyermekei által sajátkezűleg emelt kis törpeháznál (20. szám).

Felvette Scherg K.

Ugyanő 1560 május 24-én Pernezics Györgynek írja: „Értem, hogy komádaszszony elvette az pályát az cseresnyével királyné asszony előtt. De ha k. reája nem gondol, még az borsóval is elveszi; mert hogy otthon valék, még akkor virágzik vala az ő borsója.” (Orsz. Ltr. Nád. lev.)

Ajkay Mihály uram pl. 1562 május 2-án küld a gazdájának, Nádasdynak a szentmiklósi hegyről érett cseresnyét s levelében megjegyzi: „nem tudom, ha nagyságodnak ujság avagy óság?”

1566-ban Kövér Márton uram viszi május első napjaiban a zöldborsót és az érett cseresnyét és május 10-én már Bécsből jelenti, hogy a királyné nagy örömmel vette az ajándékot. A cso-

A július 10-én kidült sárvári nagy tölgy (99. szám) mögött lévő 1862-ben ültetett piramis tölgy (98. szám).

Felvette Scherg K.

magot azonnal felbontá s néhány szem cseresnyét megevén a skatulyával együtt azonnal a cseh királyhoz ment. „Kérdeztem az udvari emberektől — írja Kövér Márton — vajjon kapott-e a királyné asszony mástól is cseresnyét? Ámulva hallák, hogy én cseresnyét hoztam. Ez volt az első, amit a királyné az idén látott.”

Hasonlóképp cseresnyeküldésről szól egy 1577 jún. 14-én kelt és körteküldésről egy 1559 május havából való levél.

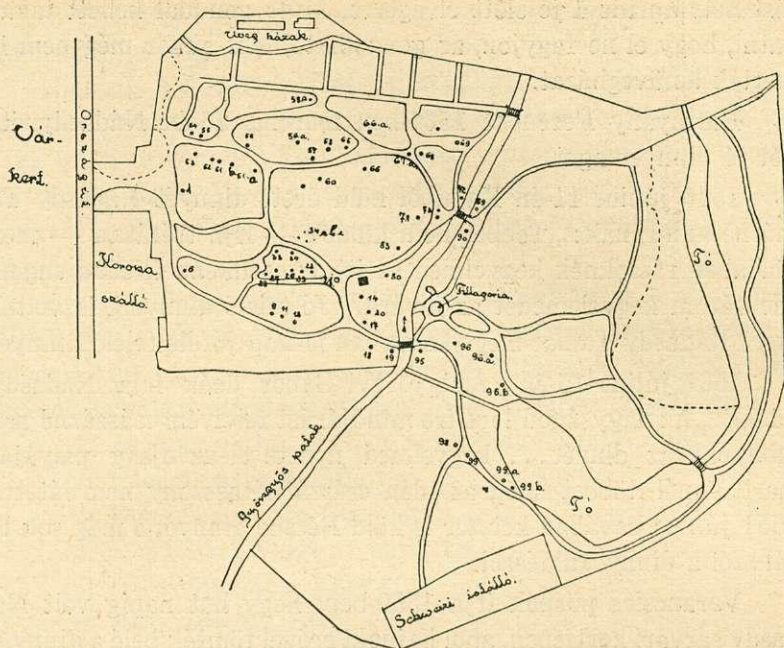
Nádasdy Tamásnak sárvári kertésze Kerty Estván deák volt. Ő írja 1556-ban Nádasdynak: „Az nagyságod kertje igen szépen vagyon, Székely Lukács uram fia (híres gyümölcstermelő) vala minap benne. Mondá, hogy soha szebb kertet nem látott ennél.

*Balról az 1844-ben ültetett, ma 2.52 méter kerületű Pinus strobus (89. szám), jobbról két 1860-ban ültetett 1.70 és 1.72 méter kerületű Taxodium distichum (72. sz.) a sárvári kertészkerten átfolyó Gyöngyös-patak partján.
Felvette Scherg K.*

Dinyékkal jól tartám s az utra is szépeket adtam vala tízet.” (Sárvár, 1556 aug. 13.) (Mivel évenként csak tíz forint fizetése volt, leveleit imígyen írta alá: „Estván deák, az sárvári kertnek szégyen vice királya, az ország jó, de az királyságnak jövedelme semmi.”) Nomen sine re... 1577-ben ugyanő írja neki: „Az oltóágakat, kiket Erdélyből hoztanak az elmúlt hónapban, mind eloltá Pál pap; Kerty Gergely és Balásy espán kertébe is oltott belőlük.”

Pécsy Gáspár Nádasdy megbízásából 1562-ben szép fiatal oltványokat szállított Sárvárra. Mikor Eberharton megállapodott,

Kertész kert Ferenc bajor királyi herceg sárvári birtokán (Vas megye).

Mérey Mihály így írt volt Nádasdynak: „Mikor a pompás gyümölcsfa-csometéket megláttam, az emberi vágyakozás folyton arra ösztökölt, hogy néhány ágacska levágjak róluk; de legyőztem e vágyat és sértetlenül tovább küldtem a csometéket. De kérem nagyságodat, küldjön nekem néhány oltó-ágot a jelzett csometékről.” (Takács.)

A virágokat is igen szerették, ezeket nemcsak Törökországból, hanem a nyugati országokból is hozták. Nádasdyné és később Thurzó György leveleiben olvashatjuk, hogy asszonyaink még a táborba is küldenek uroknak bokrétát s azok büszkén viselik ott. Nádasdy Tamás magyar orvos a gyógyító füveket és virágokat fest. A tulipán, nárcisz, jácint a törökök útján terjedt el nálunk s általunk a nyugati országokban. Augsburgba 1559-ben kerül az első tulipán, ekkor már nálunk közönséges volt.

Nádasdy Tamásné a dinnyevetésben is megelőzi valamennyi főasszonyunkat. A hős Enyinghi Török Ferenc egyetlen lányát azzal ajánlja 1557-ben, hogy jó dinnyés gazdaasszony, mert a vé-

tést már április 1-je előtt elvégezte. Minő gonddal kellett takarogni, hogy el ne fagyjon, az gondolható, hisz akkor még nem ismerték az üvegházat.

Batthyány Ferencné 1567-ben március 25-én Nádasdynétől kér jó dinnyemagot.

1546 június 11-én Kapuból küld érett dinnyét Nádasdy Tamásné az urának: „Többet nem küldök — írja tréfásan — mert különben rászoknék kegyelmed és itt az czellában feledne engem. Ide várom kegyeledemet az javára.” Jó telelő dinnyéik is voltak, mert Nádasdy Tamás még januárban is kap jőféle telelő dinnyét.

1567 július 15-én Szentgyörgyi Gábor deák írja Nádasdynénak: „Az nagyságod levelire mindjárást felvivém császárné asszonyoknak az dinyét... kegyelmed nyerte el az ujság pályáját, mert ennél többet még az idén császárné asszony nem látott.” 1551 június havában kétszer is küld Bécsbe dinnyét s még sok levél szól a dinnyeküldésről.

Verancsics püspök írja 1550-ben, hogy hat napig volt Nádasdy sárvári kertjében, ahol bajnoki erővel tömték belé a dinnyét. Ki is rázott a hideg — írja — alaposan. (Verancsics összes munkái 7. köt. 97. lap. Levele Oláh Miklóshoz).

Absentius Bornemissza Pál erdélyi és nyitrai püspök 1559-ben Nádasdy Tamáshoz lévén hivatalos dinnyeszüretre, szomorúan írja, hogy az érsekkel együtt Nagyszombatba kell mennie s így a dinnyeszüreten nem jelenhetik meg. Szívvel-lélekkel veletek leszünk, — írja — szinte szemmel látjuk, mily nagy gyilkolást visztetek véghez a pompás dinnyék között (Orsz. Ltr. Nád. lev.. 1559. aug. 1.).

Egyes elvétett szavak megemlékeznek a méhesekről, a kerti multságokról, a fülemüle várásról s mindez bizonyítja, hogy a harcok közben is ráérték kultúr dolgokkal foglalkozni s hogy a török nem is volt oly barbár, mint történetíróink fel szeretik tüntetni, sőt nemzeti életünk, kultúránk sokat köszönhet neki. A hosszú háborúban az ellenséges hadak, főkép a császári seregek, egymásután vágják ki, pusztítják el virágzó kertjeinket. Egész sereg eredeti magyar gyümölcsfaj elpusztult örökre. S mikor a XVIII. században csöndesebb idők következtek, sokat szenvedett hazánkra, nyugatról szállítgatják hozzánk a gyümölcsfajokat.

Idegen néven sok oly faj visszakerül aztán hozzánk, amiknek a szülőháza a magyar föld volt.

Nádasdy Ferenc kivégzése után a gyakran váltakozó új gazdák alatt nem találjuk semmi nyomát a kertészkedésnek Sárváron. Csak 1803. után, midőn Ferdinánd estei modenai főherceg (Ferenc császár és Mária Terézia fia) vette meg Sárvárt, hallunk ismét a kertről. Ő veti meg 1812-ben a jelenlegi sárvári kertészkert alapját.

Egykori feljegyzések alapján összeállítottam a sárvári park fájának jegyzékét, melyben az aláhuzott nevezetesebb példányok helyét a kert térképén is megjelöltem és ültetésük idejét, továbbá egyesek jelenlegi méreteit, sőt egyik-másik fényképét is közlöm.

1. *Juglans nigra*, 1839. A háború elején kiszáradt.
2. *Paeónia arborea* Moutan.
3. *Deutzia crenata* flore plena.
4. *Diervilla* (*Weigela*) *amabilis*.
5. *Pinus Mariana*, 1861 (?)
6. *Picea excelsa*, 1865.
7. *Juglans regia* *fertilis*.
8. *Cytisus Wattererii* (?)
9. *Sophora japonica*, 1825.
10. *Quercus coccinea*, 1830.
11. *Bignonia Catalpa*, 1816.
12. *Abies alba*, 1834. Eredetileg három volt, melyeket épúgy mint a 73. számú platánokat, a 3 főherceg ültetett. Ma 2 és 2.10 m a mellmagassági kerületük.
13. *Gymnocladus canadensis*.
14. *Acer platanoïdes*, 1828. Ma 2.65 m a kerülete.
15. *Thuja Warreana*.
16. *Staphylea pinnata*.
17. *Koelreuteria paniculata*, 1849.
18. *Platanus occidentalis*, 1816. Igen szép magas hengeres törzzsel, 3.47 m mellmagassági kerülettel.
19. *Salix babylonica*.
20. *Liriodendron tulipifera*, 1842. Kerülete 1.92 m.
21. *Tilia*, 1816. A hercegnő kedvenc helye a 3.25 m kerületű fa alatt lévő pad.
22. *Abies Nordmanniana*, 1872.

23. *Pinus Strobus*, 1860.
24. *Fraxinus americana*.
25. *Pyrus terminalis* (?)
26. *Acer rubrum*, 1843.
27. *Liriodendron tulipifera*, 1842. Kerülete ma 2.10 m.
28. *Pseudotsuga Douglasii*, 1886.
29. *Tilia pubescens*.
30. *Robinia viscosa* Decaisneana.
31. *Calycanthus Praecox* (Chimonanthus).
32. *Viburnum Opulus roseum*.
33. *Sophora japonica pendula*.
34. *Aesculus Hippocastanum rubrum*, 1841.
- 34a. *Thujaopsis dolobrata*.
- 34b. *Thuja occidentalis Spaethii*.
- 34c. *Thuja Vervaeneana*.
- 34d. *Thuja fortuneis* (?)
- 34e. *Chamaeciparis pisifera*.
35. *Virgilia lutea* (Cladrastis).
36. *Spiraea Blumei* (?)
37. *Spiraea Reevesiana* flore plena.
38. *Thuja orientalis pyramidalis*.
39. *Thuja occidentalis pendula*.
40. *Fagus sylvatica*.
41. *Prunus Mahaleb*, 1842.
42. *Mespilus germanica*.
43. *Larix europea*, 1864.
44. *Prunus avium* flore plena, 1842.
45. *Amigdalus pumita* plena (?)
46. *Robinia hispida*.
47. *Diervilla* (Weigela) *amabilis* varietas *rosea*.
48. *Cidonia sinensis*.
49. *Gleditschia inermis*, 1816.
50. *Forsythia lutea*.
51. *Sophora japonica*, 1816. Kerülete ma 3.30 m.
- 51/a. *Chamaeciparis Lawsonia glauca*.
- 51/b. *Bignonia Catalpa*.
52. *Buxus sempervirens arborascens argentea*.
53. *Gleditschia horrida*, 1816. Kerülete ma 2.12 m.

54. *Acer monspessulanum*.
55. *Carpinifolia ostra*.
56. *Gymnocladus canadensis*, 1829.
- 56/a. *Chamaeciparis Lawsoniana*. Kerülete ma 2.06 m.
57. *Taxus baccata*, 1817. Kerülete ma 1.09 m. Egy má-siké 1.35 m., mely 3 drab 2.26, 2.16 és 2.30 m. kerü-letü erdei fenyő között áll.
58. *Pinus Americana nigra*, (?) 1817.
- 58/a. *Acanthopanax ricinifolius*. (Dr. Grazman hozta Ja-pánból.)
59. *Robinia tortuosa*.
60. *Bignonia syringifolia*, 1827.
- 60/a. *Magnolia Kobus*. (Dr. Grazman hozta Japánból.)
61. *Aesculus flava*.
62. *Cotoneaster nepalensis*. (?)
63. *Crataegus oxyacanta rubra plena*.
64. *Acer pseudoplatanus variegatis*, 1825.
65. *Cytisus Laburnum*.
66. *Quercus coccinea*, 1830.; a kerülete ma 2.74 m.
- 66/a. *Castanea vesca*.
67. *Crataegus oxyacanta flore rubra*.
- 67/a. *Gymnocladus canadensis*. Kerülete ma 2.08 m.
68. *Acer pseudoplatanus*, 1814.
69. *Aesculus Hippocastanum*, 1814.
70. *Acer Negundo*, 1820.
71. *Cornus alba*.
72. *Taxodium distichum*, 1860. Két drb. 1.70 és 1.72 m kerülettel.
73. *Platanus occidentalis*, 1813. 3 drb., a 3 főherceg által ültetve, 3.0, 2.87, 3.46 méter kerülettel.
74. *Prunus padus*.
75. *Spiraea thyrsoiflora*. (?)
76. *Corillus avellana*, 1820.
77. *Prunus avium*.
78. *Fraxinus excelsior aurea*, 1820.
79. *Caragana artorescens pendula*.
80. *Populus dilatata*, 1810.
81. *Viburnum Opulus*.

82. *Mespilus coccinea*.
83. *Celtis occidentalis*.
- 83/a. *Taxus baccata* var. *erecta*.
84. *Acer platanoides*.
85. *Syringa vulgaris*.
86. *Robinia pyramidalis*.
87. *Robinia tortuosa*, 1820.
88. *Ailanthus glandulosa*, 1814.
89. *Pinus strobus*, 1844. Kerülete ma 2.52 m.
90. *Fraxinus excelsior pendula*.
91. *Abies alba*, 1820.
92. *Picea excelsa*, 1820. Ezek a lucfenyők 1820 körül szúrágás miatt kivágattak s az évgyűrűk szerint 110 év körüli kort mutattak.
93. *Thuja compacta*.
94. *Rosa semperflorens*.
95. *Aesculus rubicunda*, 1842.
96. *Salisburia adiantifolia*, 1876. (*Gingo biloba*.) Kerülete 1.55 m. magas. 16 m.
- 96/a. *Celtiszek* 2—2.22 m. kerülettel.
- 96/b. *Gleditschia triacanthos*. Kerülete 2.67 m.
97. *Acer Negundo variegatum*.
98. *Quercus robur pyramidalis*, 1862.
99. *Quercus robur* (*pedunculata*). Az 1932 július 10-én kidült vén tölgy 8.90 méter kerülettel. Átmérője 3.74. Magassága 23 m. A korona átmérője 22 m. Ez volt ebben az időben az ország legnagyobb tölgye. Feldolgozva 10 m³ műfát, 33 ürm. tűzifát, 2 ürm. tuskófát és 2 határ ágat adott. Alul 1.5 m.-ig teljesen korhadt volt s csak 20 cm vastag kérgen állt a 4 hatalmas ág, melyek egyikén 145 évgyűrű volt olvasható. Erős pántokkal történt összevasalása tartotta egyensúlyban.
- 99/a. *Quercus robur*. Kerülete 3.90 m.
- 99/b. *Quercus robur*. Kerülete 3.04 m.
100. *Tilia americana nigra*. (?)
101. *Populus canadensis*.
102. *Juniperus virginiana*.

103. *Ulmus americana pendula*.
104. *Robinia inermis*.
105. *Calycanthus floridus*.
106. *Ribes Beatonii*. (?)
107. *Spyraea Reevesiana*.
108. *Syringa de Marly*.
109. *Chiocanthus montanus*.
110. *Berberis vulgaris atropurpurea*.
111. *Spiraea trilobata*.
112. *Deutzia crenata plena*.
113. *Hibiscus syriacus*.
114. *Evonymus pendula*.
115. *Thuja Warreana*.
116. *Paulownia imperialis*.
117. *Hibiscus syriacus plena*.
118. *Caragana arborescens*.
119. *Ribes petraeum*.
120. *Spiraea incisa*.
121. *Syringa chinensis*.
122. *Broussonetia papyrifera*.
123. *Fraxinus ornus*.

Ezen ismeretlen időkből származó jegyzékben szereplő fák és cserjék legnagyobbbészét még megvannak, de van még sok — köztük újabb ültetés is — tölgy, szil, juhar, hárs, fűz, éger, nyár . . . stb. is.

Japánból dr. Grazman, a 10 évig egy japán főiskolán tanárkodó, későbbi bajor királyi erdőigazgató által hozott magból származnak a 60/a. *Magnolia Kobus*, 58/a. *Acanthopanax ricinifolius*, *Maackia (Cladrastis) amurensis*. *Styrax japonicus*.

Megörökíteni kívántam ezen adatokat és évszámokat, mert egyik-másik fafaj növekedési viszonyairól tanulságos képet adnak.

